

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֵמְדָּת יָמִימ HEMDAT YAMIM

האזינו תשע"ה

פרשת שבוע

מלכויות = ראש השנה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

חז"ל מסרו לנו כי שלשה מאורעות התרחשו בראש השנה. ננסה להבין את הקשר ביניהם ואת ההקשר שלהם לראש השנה.

המאורע הראשון הוא יציאתו של יוסף מבור השבי אל משרת המשנה למלך מצרים. וז"ל הגמרא: "בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין" (ראש השנה דף י"ב).

המקור לדברי הגמרא הם הפסוקים בספר תהילים:

"תקעו בחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּפֶּסֶחַ לַיּוֹם חֲגֹנּוּ: כִּי חֵק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאֵלֵי יַעֲקֹב: עֲדוּת בִּיהוֹסֵף שָׁמוּ בְּצִאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׁפַת לֹא יִדְעָתִי אֲשַׁמֶּע: הַסִּירוֹתֵי מִסְּבָל שְׁכַמוּ כַּפָּיו מִדּוֹד תַּעֲבֹרְנָה" (פ"א ד-ז).

המאורע השני הוא המחלוקת בין דוד ונבל, בדבר תשלומי המס שתבע הראשון מן השני, וז"ל הכתוב:

"וַיִּשְׁלַח דָּוִד עֲשָׂרָה נְעָרִים וַיֹּאמֶר דָּוִד לְנְעָרָיו עָלוּ כְרֹמְלָה וְכֹאֲתָם אֶל נָבָל וּשְׁאַלְתֶּם לוֹ בְּשֵׁמִי לְשָׁלוֹם: ... כִּי עַל יוֹם טוֹב בָּאנוּ הֲנֵה נָא אֶת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲבֹדָיךָ" ... (שמואל א כ"ה ה-ח).

רש"י על אתר מפרש יום טוב = ראש השנה בעקבות הסוגיא בירושלמי (ביכורים פ"ב ה"א המסתמכת על עוד רמזים בכתוב). **המאורע השלישי** הוא רצח גדליה בן אחיקם כמבואר בכתוב:

"וַיְהִי בַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֵּא יִשְׁמַעְאֵל בֶּן נְתַנְיָה בֶן אֱלִישָׁמַע מְזַרְע הַמְּלוּכָה וְרַבֵּי הַמֶּלֶךְ וַעֲשָׂרָה אַנְשֵׁים אִתּוֹ אֶל גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם הַמְּצַפְתָּה וַיֹּאכְלוּ שָׁם לֶחֶם יַחְדָּו בַּמְּצַפָּה: וַיָּקָם יִשְׁמַעְאֵל בֶּן נְתַנְיָה וַעֲשָׂרַת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם בֶּן שָׁפָן בַּחֶרֶב וַיָּמָת אִתּוֹ אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל בְּאֶרֶץ" (ירמיהו מ"א א-ב, עיינו ברד"ק שם).

יציאתו של יוסף מבית האסורים איננה רק נס אישי ושחרור מעבדות. שחרורו של יוסף מהווה נקודת מפנה והכרעה בשאלה: מי הוא המנהיג הבא של בני יעקב?

בשאלה זו עוסק כל החצי השני של ספר בראשית. החידה: מי הוא המלך ולמי כולם משתחוים? נפתרה בראש השנה. מרגע זה כל ברך תכרע בפני יוסף.

המאבק בין דוד לנבל על פי הסוגיות בירושלמי (עיינו גם שם סנהדרין פ"ב ה"ג), משמעותו הכרעה בשאלה: מי מצאצאיו של יהודה יזכה בכתר המלוכה? וכן, מי גובה מס ומי משלם מס? כלומר, מי המלך ומיהו הנתין?

סוגיא זו מלמדת אותנו פרקי יסוד בנושא המלכות בישראל. ברור מפשט הכתובים כי ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה איננו מקבל את הכרעת הבבלים בשאלה: מי הוא מלך היהודים? (עיינו ברד"ק שם המקשר בין הרצח של גדליה למאבק בין דוד ונבל ולסוגיות בירושלמי שהזכרנו לעיל).

ישמעאל, לצערנו, מנסה להכריע בשאלה זו באמצעות רצח ו"על דא קא בכינא".

אם כל המאורעות מתרחשים דווקא בראש השנה, המסקנה המתבקשת מכך היא, שהסוגיא הכללית של המלכת הקב"ה על העולם כולו, קשורה לשאלה הישראלית הפרטית והמלכת מלך על עמו של הקב"ה = עם ישראל.

הופעת מלכותו של הקב"ה בעולם איננה שלמה, בלא שדברי התורה המופיעים בפרשה הבאה מתקיימים במלואם ככתוב: "וַיְהִי בַיּוֹם הַהוּא מִלְּךָ בְּהַתְאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יִחָד שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים ל"ג ה)

הבה נתפלל כי נזכה בראש השנה הבא עלינו לטובה, להמליך עלינו את בורא עולם וממילא הוא ימליך עלינו מי שיאחד את כל העם סביב אותה מטרה.

<p>לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועישה וחנה בת יעיש ושמחה סג ז"ל</p>	<p>לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל</p>	<p>לע"נ מרת סוזי (שרה) ונגרובסקי ע"ה נלב"ע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט</p>
---	--	--	---	--

לע"נ מר **שמואל שמש ז"ל**, חבר הנהלת 'ארץ חמדה', נלב"ע י"ח בסיוון תשע"ד
לע"נ מר **יצחק מונישטר ז"ל**, יו"ר כבוד 'ארץ חמדה', נלב"ע ה' באולול
לע"נ מרת **דוריס מונישטר ז"ל**, נלב"ע כ"ג באולול

חמדת הדף היומי

האם היה אפר פרה אדומה אחרי חורבן בית שני?

הרב בניה קניאל

הקדמה

במשנה במסכת פרה (פרק ג משנה ה) כתוב: "ומי עשאם הראשונה עשה משה והשנייה עשה עזרא וחמש מעזרא ואילך דברי רבי מאיר וחכ"א שבע מעזרא ואילך ומי עשאן שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתיים שתיים אליהוועני בן הקוף וחנמאל המצרי וישמעאל בן פיאבי עשו אחת אחת". לפי שיטת חכמים היו תשע פרות אדומות. במאמר שלפנינו ננסה ללמוד עד מתי נשאר האפר של הפרה האחרונה. המשמעות של העובדה הזו היא, שכל עוד היה אפר פרה בנמצא, יכלו להיות אנשים שהיו טהורים מטומאת מת.

האם היה אפר פרה בזמן האמוראים

בגמרא בדף כה עמוד א אומר עולא שבגליל יש חכמים שנוהגים בטהרה. רש"י מבאר שהם מכינים יין ושמן טהורים למזבח, שכשיבנה המקדש יוכלו להקדיש את היין והשמן מיד למזבח.

תוספות רי"ד במקום שואל כיצד הם הכינו בטהרה יין ושמן, הרי לא הייתה להם יכולת להיטהר מטומאת מת. תוספות רי"ד עונה שעל פי הסוגיה כאן יוצא שלחכמים בגליל נשאר אפר פרה אדומה מזמן שבית המקדש היה קיים. התקופה המדוברת היא תקופת האמוראים שהרי עולא האמורא מספר את הסיפור.

קצת נביא כמה מקומות בהם יש לידיעה הזו משמעות.

1) לענין חלה - הרא"ש במסכת חולין (פרק ח אות ד) עוסק בדיני חלה.

במשנה במסכת חלה (פרק ד משנה ח) כתוב שחכמים תיקנו להפריש שתי חלות בחוץ לארץ (בחוץ לארץ אין חיוב מהתורה להפריש חלה), אחת נשרפת כמו חלה טמאה (החלה היא כמו תרומה שאסור לכהן טמא מת לאכול אותה), ואחת נאכלת לכהן. חלה אחת נשרפת, כי בחוץ לארץ כולם טמאי מתים, והחלה השנייה נאכלת כדי שיזכרו שכוהנים אוכלים חלה. כמובן שאת החלה השנייה שמפרישים, הכהן אוכל למרות שהוא טמא מת. ההגבלה היחידה על החלה השנייה היא שמי שאינו כהן לא יאכל אותה.

הרא"ש שואל: מדוע בימיו לא נוהגים להפריש את החלה השנייה, הרי התקנה היא שהכהן אוכל אותה למרות שהוא טמא מת, וההגבלה היחידה היא שמי שאינו כהן לא יאכל אותה. הרא"ש מציין שגם בזמן האמוראים אכלו את החלה הזו (כפי שמוזכר בגמרא במסכת בכורות).

הרא"ש עונה: התקנה לאכול את החלה השנייה בחוץ לארץ קיימת כל עוד יש אכילת חלה בטהרה בארץ ישראל. בזמן האמוראים היה עדיין אפר פרה אדומה, ויכלו לאכול חלה בארץ ישראל. אבל כשבטל אפר פרה אדומה ואין אכילת חלה בארץ ישראל, כבר אין עניין לאכול את החלה השנייה בחוץ לארץ.

אם כן, גם לפי הרא"ש בזמן האמוראים היה עדיין אפר פרה אדומה והכוהנים אכלו תרומות וחלה בטהרה בזמן ההוא.

2) לענין איסור כהן להטמא למתים - הראב"ד (פרק ה מהלכות נזירות הלכה טו בהשגה) כתב בסוף דבריו "והכהנים בזמן הזה טמאי מת הן ועוד אין עליהם חייב טומאה והמחייב אותם עליו להביא ראיה". הראב"ד כתב שאם הכהן כבר טמא מת, אין לו איסור להיטמא למתים.

המשנה למלך (הלכות אבל פרק ג הלכה א) שואל על הראב"ד שראינו בגמרא (מסכת בבא בתרא דף נט עמוד א) שהאמוראים הלכו וציינו קברים כדי שהכוהנים לא יטמאו מהקברים, והרי בזמן האמוראים כולם היו כבר טמאי מת. המשנה למלך מתרץ, שהראב"ד סובר שבזמן האמוראים היה עדיין אפר פרה אדומה, ולכן הם נזהרו לסמן קברים. אבל לאחר שבטל כבר אפר פרה אדומה, לפי הראב"ד אין לכוהנים צורך להיזהר מטומאת מת. יוצא שהראב"ד, לפי הבנת המשנה למלך, סבר גם כן שבזמן האמוראים היה עדיין אפר פרה אדומה.

3) לענין נטילת ידיים - בגמרא בחולין (דף קז עמוד ב) רבי זירא ראה את רבי אמי ורבי אסי אוכלים פת כשהיא עטופה בבד. הוא תמה כיצד הם אוכלים פת בלי נטילת ידיים. הגמרא מבארת שהם עשו זאת כי כשגזרו על נטילת ידיים התירו לכוהנים שאוכלים בתרומה לאכול בלי נטילה כי הם נזהרים מלהיטמא בטומאות שונות. בספר כפתור ופרח פרק יג (לרבי אשתורי הפרחי שהגיע בזמן הראשונים לארץ ישראל וכתב את ספרו על הארץ) מביא ראיה שמכך שרבי אמי ורבי אסי האמוראים נחשבו עדיין כאוכלי תרומה שמקפידים להיזהר מטומאה, היה עדיין אפר פרה אדומה בזמנם, אחרת לא הייתה להם סיבה להיזהר מטומאות שונות כדי שיאכלו בתרומה, שהרי הם כבר טמאי מת.

סיכום

תוספות רי"ד מבין מהגמרא במסכת חגיגה (דף כה עמוד א) שבזמן האמוראים היה עדיין אפר פרה אדומה. משמעות עובדה זו היא שבזמן האמוראים היו עדיין כוהנים שלא היו טמאי מת ויכלו לאכול חלה ותרומה בטהרה, כשהם נזהרו מלהיטמא משאר הטומאות. במאמר הבאנו כמה מקרים שהראשונים ביארו, על פי עובדה זו, סוגיות שונות.

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

לע"נ אמנו וסבתנו האהובה **רבקה בת יששכר דב שונפלד** ע"ה
בירוצייט הרביעי בכ"ט אלול
ג'ודי מונק והמשפחה

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער [טל: 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il]
 הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער [טל: 1599-5000-54 בכל ערב, ובאחר: makshivim.org.il]
 ופעיל ב'לב אבות' - קו יעוץ להורי מתבגרים [טל': 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il]

שלושה ימים. שבע ארוחות משפחתיות. איך עוברים את זה בשלום!?

הראשונה ששמה לב לזה היא בדרך כלל אמא. לבשל סעודות של שבת אחת, בפרט אם זכינו למשפחה ברוכה, זו משימה לא קלה. כשמדובר על יומיים כאלו - האתגר כבר קשה הרבה יותר. אך כאשר עומדים לפנינו ש-ל-ו-ש-ה ימים רצופים של ארוחות כבדות - משימת כיבוש עזה נראית כמשחק ילדים לעומת זה. השני שמעכל את ההתרחשות זה האבא שמגלה שהעגלה שהוא דוחף בסופר כבר עולה על גדותיה, בעוד רשימת הקניות הכתובה באותיות צפופות טרם הגיעה לחצי.

להתחיל ברגל ימין

כל זה הוא כמובן רק הקדמה לדבר עצמו. שנת תשע"ה פורצת לחיינו בסערה עם שלושה ימים רצופים של שני ימי ר"ה פלוס שבת-שובה הצמודה להם. לפני הכול חשוב להעריך ולהגיד תודה על המתנה שקיבלנו. להתחיל שנה בשלושה ימים מרוכזים של קדושה, זה בוודאי סימן טוב לשנה הנפלאה שתבוא אלינו בעז"ה. יחד עם זה יש כאן אתגר מיוחד במינו. לא נכנס כרגע לשאלה המרתקת מה פשר התופעה החריגה של חג שנמתח על פני שני ימים, וגם לא נעסוק בשאלה האם א' תשרי פשוט הכפיל את עצמו, או שאולי מבחינה רוחנית יש להם תוכן שונה שכדאי לנו להיות מודעים אליו (למשל, ספר הזוהר דיבר על מידות שונות המתגלות בימים האלו - יראה ואהבה, "דינא קשיא" ו"דינא רפיא". המשיך בזה האר"י הקדוש וחכמי החסידות שדיברו על אבחנה בין עיסוק בעניינים רוחניים לגשמיים, בין כלל לפרט, ועוד. כמובן שראוי שכל זה יבוא לידי ביטוי בכוונות הלב בתפילות ובמחשבות והכוונות לאורך היום).

אנחנו נניח כרגע בצד את קול השופר המרטיט ואת התפילות המרוממות ונסה להתמקד דווקא בחלק היחומרי של הסיפור. **שבע הארוחות המשפחתיות (!)** המצפות לנו. האם הסדרה הזו תהיה עול מעיק ודביק שהציר המרכזי שלו הוא אוכל, אוכל ועוד אוכל, או שנצליח להפוך אותן לחוויה משפחתית-רוחנית מעצימה שתהיה פתיחה נהדרת לשנה שלימה?

פותחים שולחן

הנה כמה רעיונות לדיונים, הפעלות ושאלות לעיון שישדרגו את המפגש המשפחתי מ'פסטיבל אכילה' לחוויה משפחתית-רוחנית מתוקה ומשמעותית:

- * **מסכמים שנה** – מעלים זיכרונות מן השנה שחלפה. כל אחד מספר על האירוע שהיה הכי משמעותי/מפתיע/ מאכזב/מרגש בעבורו במהלך השנה.
- * **הכרת הטוב** – על מה היינו רוצה להודות לה' על השנה האחרונה (ביחס לעם ישראל בכלל ובאופן אישי)? למי עוד היינו רוצים להודות בהזדמנות הזאת? אומרים לכל אחד מהנוכחים מה הדבר המיוחד שהוא תורם למשפחה ומודים לו על כך.
- * **"שנהיה לראש ולא לזנב"** – מה זה אומר לכם? איפה בחיים אנחנו זנב ואיפה ראש? מה קובע האם נהיה לראש או לזנב? האם יש מקומות בהם עדיף להיות דווקא זנב?
- * כל אחד בוחר **דמות שמהווה השראה עבורו** ומשתף בסיפור/אנקדוטה אופיינית עליה.
- * **מה צריך להרגיש בראש השנה** – יראה וחרדת הדין או שמחה? למה מתכוונים כשקוראים לימים האלו ימים 'נוראים'?
- * **ספרו על ראש-השנה/יום-כיפור** מיוחד שהיה לכם בעבר
- * כל אחד נותן לכולם **טיפ** או שניים לשנה החדשה.
- * **בוחרים דמויות מוכרות** (ראש הממשלה, מנהלת בית הספר, הדודה שולה וכו') – ואומרים מה אנחנו רוצים לאחל להם לשנה הקרובה (תנאי קריטי – בלי ציניות ועוקצנות!). מה אנחנו רוצים לאחל לעצמנו כמשפחה?
- * עצמו עיניים ונסו לדמיין את עצמכם/משפחתכם **בראש השנה של שנת תשע"ו**. מה אתם רואים?
- * **ספרו על נס שקרה לכם** או למישהו שאתם מכירים בשנה האחרונה
- * **ספרו על חוויה קשה שקרתה לכם וכיצד דווקא היא תרמה לחייכם** / על הרגל שהייתם רוצים להיפטר ממנו או שכבר הצלחתם לעשות את זה (בזכות מה זה קרה?).
- * איך אתם מתמודדים עם **שלושה ימים רצופים ללא סלולארי, פייסבוק, וואטסאפ** וכו'? האם זה עושה לכם טוב או שאתם בקושי שורדים? מה אומר על התרבות שלנו ועל החיבור שלה אל אמצעי המדיה? האם הייתם רוצים לקחת את הפסק-זמן הזה (גם אם קצר יותר) לעיתים קרובות יותר? מת?:
- * מהו **עירוב תבשילין** ומהן הלכותיו?
- * מה אתם יודעים לספר על **גדליה בן אחיקם**, ומה אפשר ללמוד מהסיפור שלו לחיינו?
- * **שירים מומלצים** – הזמירון הרגיל של שבת, אינו כולל שירים לחג. הנה הצעה לשירים היכולים להתאים לר"ה: בספר חיים, אבינו מלכנו חננו ועננו, תהא השעה הזאת, חמול על מעשיך, אדון הסליחות, שובו אלי, השיבנו ה' אליך, אבינו אב הרחמן המרחם, ארשת שפתינו, לב טהור, ונתנה תוקף, ובאו האובדים, אתה בחרתנו, שמחה לארצך, והביאותים, הבן יקיר לי אפרים, כי לא תחפוץ.
- * וכמובן אפשר להמציא **סימנים חדשים** ויצירתיים, נוסף על המסורתיים המוכרים, וגם לגלות מה מסתתר מאחורי **תשע"ה** (ההצעה שלי: **תהא שנת עבודת ה' או תהא שנת עזרה הדדית**. ומה אתם אומרים?).

השנה, זה יהיה אחרת?

אין מצב שאתם לא מכירים את ההרגשה הזו. שנה חדשה בפתח והלב מלא בציפייה. חלומות, תקוות והחלטות חיוביות חגות בראש במחול אופטימי. תפילה קסומה מתנגנת באוויר "שיפה ושונה תהא השנה אשר מתחילה לה היום".

אלא שאז הוא מתפרץ פתאום ומקלקל את השמחה.

אותו קול קר וציני שטוען בעקשנות: "נו באמת, די עם השטויות. הרי זה לא ראש-השנה הראשון שלך וכל פעם מחדש אתה תקוע באותם חלומות. הרי אנחנו יודעים בדיוק מה יקרה. הזמן יעבור ובראש-השנה הבא שוב תמצא את עצמך באותה נקודה שבפעם כולם לא השתנה...".

ופתאום ההתלהבות נעלמת ותחושה של כבדות מעיקה הולכת ומשתלטת עליך.

קולו של היצר הרע

אז לפני הכול בואו ונעשה סדר. גם אם הטענות הנ"ל נשמעות נורא הגיוניות, מה שברור הוא שהן יוצאות ישר מפיו של היצר הרע. איך אני יודע? לפי התוצאה. אם בעקבותיהן אנחנו מרגישים חולשה, ריקנות וחוסר מוטיבציה, אין ספק שהן לא מגיעות מהמקום החיובי.

מה בכל זאת אפשר לענות עליהן?

למה יש לפעמים פער כל-כך גדול בין הרצונות והחלומות שלנו לבין המימוש שלהם?

יש כמה תשובות לשאלה הזו, וחשוב לנו להכיר אותן היטב כדי שהשנה הבאה תהיה בעז"ה טובה ואיכותית יותר.

אבנים שחוקו מים

ראשית, צריך **סבלנות**. יש דברים בחיים שצומחים לאט, בהתפתחות תהליכית. נכון שבדור המיקרוגל והסמס קשה לנו עם מה שאורך יותר מאשר 0.2 שניות. אבל מה לעשות שהדברים הגדולים והשוויים בחיים זקוקים לזמן שלהם כדי לקרות.

שנית, טעות היא לשפוט הכול במבט חיצוני. גם במצבים שעל פני השטח נדמה לנו ששום דבר לא קורה, מאחורי הקלעים, במקום **הסמוי מן העין** - מתרחשים דברים. לא תמיד הם מדידים או נספריים, אבל טיפה ועוד טיפה שממשיכות לטפטף בעקשנות, חוקקות אפילו את האבן הקשה ביותר. כל שכן את לב הבשר שאנחנו זכינו לו.

שלישית, גם במבט חטוף ברור שאנחנו כל הזמן **מתקדמים וצומחים**. האם אפשר לומר שאנחנו עכשיו בדיוק כמו שהיינו לפני שנה, או לפני חמש שנים?! הרי למדנו והתפתחנו בתחומים רבים, וגם אם לא הגשמו לגמרי את כל מה שרצינו, נחטא לאמת אם נתעלם ממה שכן השגנו.

רביעית, מותר להודות שלעיתים חלק מן החלומות שלנו הם באמת **לא ריאליים**. מתוך ההיכרות שלנו עם עצמנו ועם הכוחות שלנו, עלינו לחשבן – מה מתאים לנו (גם אם נצטרך להתאמץ למענו), ומה יהיה בבחינת "תפסת מרובה לא תפסת".

הדרך אל היעד

הדבר החמישי הוא שצריך **תוכנית עבודה** מסודרת. דברים טובים לא קורים מעצמם. צריך לגרום להם לקרות. האדמו"ר מפיסצנה הי"ד היה מבחין בין 'משאלת לב' לבין 'רצון'. כולנו חולמים על כל מיני דברים ושואפים להגיע למקומות גבוהים. אך כל זה נשאר בגדר 'משאלת לב' שאינה מקדמת את האדם. האם הוא מוכן להתאמץ כדי להשיג את הדבר כולל לשלם עליו מחיר? האם יש לו תוכנית בהירה כיצד להתקדם צעד אחד צעד לעבר היעד? אלו שאלות מפתח שכדאי לענות עליהן כששנה חדשה עומדת בפתח.

ואחרון חביב הוא כמובן לשתף את **ריבוננו של עולם** בעניין. באמונה, בתפילה, בפתירת הלב. בהכרה בכך שעוד שנה של חיים זו מתנה יקרה מפז שכרוכה איתה גם שליחות ואחריות. אנחנו שמחים ומוודים על הזכות הזו, ומלאי התלהבות לממש אותה בצורה טובה ומתוקה, בדיוק כמה השנה החדשה. בהצלחה!

ה"נעליים" של ר' יהושע

במסכת פסחים (דף קיב, א) מובאות הוראות שהורה ר' עקיבא לר' יהושע בנו: "שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו: בני, אל תשב בגובהה של עיר ותשנה, ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים, ואל תכנס לביתך פתאום, כל שכן לבית חברך. ואל תמנע מנעלים מרגליך. השכם ואכול, בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה. ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. והוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו." ההוראה בענין נעילת הנעלים טעונה ברור. מדוע כאן אין הוראה ברורה: "אל תלך יחף" או "נעל נעליים בקיץ ובחורף"? שאלה זו מתחדדת לאחר עיון בסוגיה נוספת, שמסופר בה על תנא שהלך ללא נעלים, וכדלקמן.

ר' יהושע בן קרחה והאפיקורוס

במסכת שבת (דף קנב, א) מובא דין ודברים שהיה בין ר' יהושע בן קרחה לבין אפיקורוס סריס, וזו לשון המעשה בתרגום חופשי בתוספת ביאור:

"אמר לו אפיקורוס סריס (גוזאה בארמית) לר' יהושע בן קרחה: מה המרחק מכאן למקום שנקרא "קרחינא" (שרצה להקניטו שהוא קרח)? ענה לו: כמו המרחק מכאן למקום שנקרא "גוזניא" (כמו המרחק שמכאן עד הסריס, ורמז לאפיקורוס שהוא סריס). אמר לו האפיקורוס: תיש קרח מחירו ארבעה דינרים, ענה לו ר' יהושע בן קרחה: תיש מסורס מחירו שמונה דינרים. ראה האפיקורוס שר' יהושע אינו נועל נעליים ואמר לו: הרוכב על סוס – מלך, על חמור – בן חורין, ומי שנועל נעליים לרגליו – בן אדם, מי שאין לו אחד מהם – אלו שקבורים באדמה טובים ממנו. ענה לו ר' יהושע בן קרחה, שלושה דברים אמרת לי ושלושה דברים תשמע ממני: הדרת פנים – זקן, שמחת לב – אשה, נחלת ד' – בניס, ברוך המקום שמנעך מכולם. אמר לו האפיקורוס: אתה שאתה קרח כיצד אתה בעל מריבה? ענה לו ר' יהושע בן קרחה: אתה שאתה סריס כיצד אתה בא להוכיח אחרים?"

לפי מסורת שמובאת בגאונים ובראשונים רבים, בן עזאי שאמר (בכורות דף נח א): "כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה!" התכוון בכינוי "קרח" לר' עקיבא, ור' יהושע בן קרחה הוא בנו של ר' עקיבא¹. רבנו תם (תוספות בבא בתרא דף קיג א) הקשה על מסורת זו, שגם אם בן עזאי כינה את רבי עקיבא בבדיחות הדעת "קרח", לא מסתבר שיקראו לבנו של ר' עקיבא בשם "בן קרחה", שהרי כינוי כזה הוא גנאי למי שנושא אותו. והוסיף רבנו תם והקשה שממקור אחר משמע שמצד סדר הדורות לא מסתבר שר' יהושע בן קרחה היה בנו של ר' עקיבא, ולכן דחה מסורת זו.

הקשיים שהעלה רבנו תם, ידועים היו מן הסתם לבעלי המסורת, ויש לברר כיצד הם התייחסו אליהם. קושיה נוספת שיש לדון בה היא, שהאפיקורוס ראה אותו יחף, וביזה אותו על כך; ואם ר' יהושע בן קרחה הוא בנו של ר' עקיבא, מדוע הוא לא קיים את הדרת אביו בענין "נעילת נעליים"??!

בספר ערכי-תנאים-ואמוראים כתב שבבית ר' יהושע בן קרחה היו מצויים חתולים, ולכן הוא לא חשש מנחשים והלך בלא נעליים. אלא שהסבר זה קשה, משום שלא מסתבר, וגם לא משמע מהמעשה, שר' יהושע בן קרחה הזמין את האפיקורוס לביתו; ולבד מכך, ר' עקיבא לא תלה את הוראתו בחשש מנחשים².

המסורות של חז"ל

נראה שראשוני בעלי המסורת הקדומה לא רצו לומר שכל "רבי יהושע בן קרחה" שמצינו בדברי חז"ל הוא בנו של ר' עקיבא, אלא דווקא ב"מעשים" שחז"ל מספרים שרבי יהושע בן "קרחה" מעורב בהם.

כעין כך מצאנו אצל הרמב"ם. כשהרמב"ם סידר בהקדמתו למשנה (ד"ה הפרק הרביעי) את דורות התנאים, הוא מנה את ר' מאיר בדור השלישי שאחר החורבן ואלו את ר' שמעון בן אלעזר בדור הרביעי שאחר החורבן. ואכן, בהרבה מקומות משמע שר' שמעון בן אלעזר היה צעיר מר' מאיר, והיה משרתו ותלמיד מובהק שלו. אלא שבהקדמה ל"יד החזקה" חזר בו הרמב"ם והפך את הסדר! ומנה את ר' שמעון בן אלעזר בדורו של ר' עקיבא, ואלו את ר' מאיר בדור שאחריו. גם ר' שמשון מקינון הלך בדרך דומה אלא שהוא הקדים את ר' שמעון בן אלעזר לדור קדום עוד יותר, ובספרו "ספר הכריתות" בחלק ימות עולם (חלק רביעי, שער א) הוא מנה אותו בדור הראשון שאחר החורבן יחד עם חבריו של רבי אליעזר, וכתב שם שר' עקיבא קיבל גם ממנו!

הרמב"ם ור"ש מקינון רומזים לנו שהמעשים שמתארים אירועים שאירעו בר' מאיר ובר' שמעון בן אלעזר "תלמידיו" אינם כפשוטם. מדובר בתנא מדור שקדם לר' מאיר שהיה בעל השקפת עולם מסוימת, והמעשה מביא אותו בתור תלמיד של ר' מאיר כדי לרמז לנו על מפגש בין השקפות עולם שונות, ויסוד זה התבאר כבר במאמר "משרתו של ר' מאיר". יתכן, שהיה גם תנא בשם ר' שמעון בן אלעזר שהיה בדור שאחר ר' מאיר, והביא הלכות בשמו, אך אם להבאת ההלכה לא מתלווה סממן של ספור מעשה, יש פחות חשיבות להבאת שלשלת ההלכה, והרמב"ם והר"ש מקינון לא נזקקו לספר לנו עליו. לעומת זאת כאשר מדובר ב"מעשים" חשוב להבין את סדר הדורות, כדי לרמז שפעמים שמעשה שחז"ל מספרים עליו, לא יתכן שארע כפשוטו, אלא מדובר במעשה סמלי.

באופן דומה יש להבין את המעשים בר' יהושע בן ר' עקיבא ואת המעשים שר' יהושע בן "קרחה" מעורב בהם, מדובר במפגש בין שיטות, וכדלקמן.

במאמרים הקודמים "[ר' עקיבא וקברו שבקיסרי](#)" ו"[ר' עקיבא ונטילת ידים](#)" הובאו מעשים ברי' עקיבא וברי' יהושע הגרסי, והתבאר שרי' יהושע הגרסי מסמל את השקפת העולם של יהושע בן נון, שראתה בעין יפה שילוב של תורה עם עמל בענייני העולם הגשמי. מנגד, ר' עקיבא מסמל את השקפת העולם של עתניאל בן קנז, כפי שהיא מרומזת בספר שופטים, ולפיה כל בני ישראל צריכים לעמול בתורה. והתבאר, שיהושע בן נון מופיע בתור יהושע הגרסי, שהוא איש עמל שעוסק לפרנסתו במכירת גריסים, ור' עקיבא **מודה במקצת ל"יהושע"**, וגם ר' עקיבא אסור ב"בית האסורים של החיים", וגם הוא עמל לפרנסתו במלאכה גשמית.

מאיךך במאמר "[ר' יהושע בן ר' עקיבא ואשתו](#)" הובאו מעשים המרמזים לגישה הפוכה. והתבאר שם שבתורת עתניאל מתואר יחס של נישואין לא רק לאשה ממש, אלא גם לתורה שאדם מישראל עמל בה, או לפרנסה שממנה מתפרנס האדם. והתבאר שבתורת עתניאל "פרנסה גשמית" היא "אשתו" של גוי, ובמיוחד של גוי רשע כמו טורנוסרופוס הרשע שהיה הנציב ברומאי באותה התקופה, ואדם מישראל יכול "להתחתן" רק עם "פרנסה מעמל התורה". ובמעשים שהובאו שם רמוזה גישה הפוכה, ולפיה "יהושע" אימץ וקיבל את שיטת ר' עקיבא (ממשיך דרכו של עתניאל). אמנם, במסכת עבודה זרה (דף כ, א) מסופר ש"אשתו של טורנוסרופוס" "התגיירה", ור' עקיבא "נשא" אותה, ומעשה זה מרמז, שרי' עקיבא קיבל את שיטת יהושע, ו"התחתן" עם פרנסה גשמית.

המעשים הסותרים, שבאחד ר' עקיבא מורה לבנו יהושע שלא למנוע **נעליים** מרגליו, ואילו בשני יהושע (בן קרחה) הולך בלא **נעליים**, הם מעשים נוספים שקשורים למחלוקת בשאלה: האם יהושע קיבל את שיטת ר' עקיבא, או שמא להפך, וכדלקמן.

מלחמת עתניאל - כנגד כושן רשעתים מלך ארם נהרים

בספר שופטים (ג, ח-יא) מסופר על מלחמת עתניאל כנגד כושן רשעתים מלך ארם נהרים, ובמאמר "[מי היה כושן רשעתים](#)" התבאר שתרגום יונתן מרמז שמדובר במלחמה ברוח נבואה כנגד דמות סימלית שמייצגת את התרבות של "ארם נהרים". עתניאל ראה ברוח הנבואה, שהשר בשמים של "ארם נהרים" השתלט על עם ישראל שנכנסו לארצם. הם אינם עוסקים כראוי בתורה אלא בעיסוקים גשמיים רגילים; ולמעשה הוא הפך אותם לעם ככל העמים. עתניאל ראה שנשמתם של ישראל זעקת לעזרה, והוא קם והושיע אותם. במסכת תמורה (דף טז, א) מבואר שעתניאל נקרא גם בשם יעבץ והוא הקים ישיבה שתלמידיה עסקו בתורה וזנחו את העיסוקים הגשמיים. הישיבה שעתניאל הקים שחררה אותם מעולו של המלך הרוחני של "ארם נהרים", ועתניאל חינך את תלמידיו להפנים בקרבם את ההכרה, שהם "בני חורין", ואילו חבריהם שמחוץ לישיבה הם תלמידי כושן רשעתים.

המאבק של עתניאל בכושן רשעתים חוזר ומופיע במאבק של ר' יהושע בן "קרחה" כנגד האפיקורס. האפיקורס שבמעשה אינו אפיקורס רגיל, אלא יהודי ש"החשיבה הגויית" השתלטה עליו, והוא מחשיב דברים גשמיים ואינו מחשיב את העיסוק בתורה. המעשה משתמש בסמלים שידועים בקבלה או בתנ"ך.

שערות הראש - כנגד שערות הזקן

בן עזאי פרש מענייני העולם הזה, ו"התחתן עם התורה" ואמר (יבמות דף סג ב): "ומה אעשה, שנפשי חשקה בתורה, אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים". כאשר בן עזאי מכנה את ר' עקיבא "קרחה", בעיניו זהו תואר כבוד למי שאין לו תאוות ממון, שכן שערות הראש מיוחסות באופן סמלי לתאוות ממון (ליקוטי מוהר"ן, קמ"א, ס"ט), מאיךך, התאוה לתורה וחידושי תורה קשורים באופן סמלי ל"שערות הזקן" (ליקוטי הלכות - הלכות גלוח הלכה ד').

במאמר "[ברוך הכושי שהפך את עורו](#)" התבאר שברוך בן נריה תלמידו המסור של ירמיהו עזב אותו והלך להיות שר במלכותו של צדקיהו, וכתוכחה ירמיהו כינה אותו "[עבד מלך הכושי איש סריס](#)". ירמיהו רמז לתלמידו ברוך ולשאר תלמידיו שהשר נראה **במעמד בכיר** יותר מאלו שתחתיו, אך בסופו של דבר הוא "[עבד](#)"! בסך הכל הוא עבד מכובד - "[עבד מלך](#)". אנשים סבורים שהשר קובע ומוליד מאורעות ויוזמות חדשות בעולם, אך שערי פריה ורביה **האמיתיים** הם בתורה. ומי שהיה מסוגל לפרות ולרבות בתורה; ונטש זאת כדי לזכות ב"שולחן של שר" – נחשב ל"איש סריס". גם הכינוי "[הכושי](#)" שכינה ירמיהו את ברוך בן נריה, הוא כינוי למי שעזב את העיסוקים הרוחניים והלך לעסוק "בצד השחור של החיים", והפך לתלמידו של "[כושן](#) - רשעתים".

אף כאן, האפיקורוס שבמעשה אינו סריס אמיתי, אך מכיוון שאינו עוסק בתורה, הוא אינו מוליד תולדות רוחניים, ונחשב באופן סמלי ל"איש סריס", וכפי שכינה ירמיהו את ברוך בן נריה. כאשר יהושע בן "קרחה" מגנה את האפיקורוס על שלא התחתן עם "אשה", ושאלו "הדרת פנים" ו"ילדים", הוא מגנה אותו על שלא זכה להתחתן עם ה"תורה" ולהוליד "חידושי תורה" שמיוחסים ל"שערות הזקן".

מה שאמר האפיקורוס: "תיש קרח מחירו **ארבעה** דינרים", ומה שענה לו ר' יהושע בן קרחה: "תיש מסורס מחירו **שמונה** דינרים", אינם סתם מספרים. המספר "ארבע" קשור לאלו שמחשיבים את עמל התורה, ואלו המספר "שמונה" קשור לאלו שמדגישים את הפן הלאומי והגשמי שקיים בעם ישראל. מספרים אלו מופיעים כמספרים ניגודיים באגדות רבות של חז"ל, וכפי שהתבאר במאמר "[המספד המסתורי על אהרון](#)", והם מופיעים במשמעות הסמלית הזו גם כאן.

אֲבִיוֹן בְּעִבּוֹר נְעָלִים

ה"נעלים" שבמעשה הם סמל שלקוח מנבואת עמוס (ב, ו-ז):

"כֹּה אָמַר ד' עַל־שַׁלְשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְכֶּם בַּבֶּקֶץ צְדִיק וְאֲבִיוֹן בְּעִבּוֹר נְעָלִים: הַשְּׂאֲפִים עַל־עַפְרֹן אֲרָץ בְּרֹאשׁ דָּלִים..."

מדרך העולם שאנשים עשירים שמוכרים אחרים לעבדים, מוכרים אותם בעבור "כסף" ולא בעבור "נעלים", מדוע יש כאן מי שמוכרים את האביון בעבור "נעלים". נבואה דומה שחוזרת בהמשך יכולה להבהיר עניין זה (ח, ד-ז):

"שָׁמְעוּ זֹאת הַשְּׂאֲפִים אֲבִיוֹן וְלִשְׁבִית עֲנוּי עֲנִי אֲרָץ: לֵאמֹר מִתִּי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנִשְׁבִּיחָה שְׁבִיר וְנִשְׁבִּיחָה צָר לְהַקְטִין אִיפָּה וְלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וְלַעֲוֹת מֵאֲזִי מִרְמָה: לְקִנּוֹת בַּבֶּקֶץ דָּלִים וְאֲבִיוֹן בְּעִבּוֹר נְעָלִים וּמִפַּל בַּר נִשְׁבִּיר:"

הנביא עמוס מאשים את הסוחרים העשירים שכל מעייניהם ב"כסף". הם אינם שמחים במנוחה שיש בראשי החודשים ובשבתות, והם מרמים במסחרם, כדי שיוכלו ליטול את שארית ה"כסף" מאת העניים והאביונים. כשם שה"אביון" הוא חזרה

על ה"צדיק" או ה"דלים" שהוזכרו לפני כן, כך "נעליים" מופיעים כחזרה על ה"כסף" שהוזכר לפני כן. ה"כסף" הוא ה"נעליים" שבאמצעותם הם דורכים על פני העניים. אם אחיהם הדלים יהיו חסרי כסף (= "נעליים"), הדבר יוסיף להם כבוד, שכן באופן זה הם יגדלו הפער בינם לבין אחיהם, והם יגביהו את מעמדם על פני אחיהם הדלים. אחיהם הדלים יהיו במעמד של "כמו - עבדים" ויהיו כמי שקבורים תחת עפר, שכן "עניי" חשוב כ"מת"; ואילו העשירים, מתקדמים ופוסעים ("שֶׁאֲפִים") על העפר שעל ראשי העניים באמצעות הנעליים (=כסף).

תיאור זה מקביל לדברי האפיקורס, שחשובים לו גינוני המעמד והעושר החיצוניים, ומי שרוכב על סוס נחשב בעיניו ל"מלך" ומי שרוכב על חמור נחשב ל"שר", ומי שאין לו "נעליים" – מי שקבור בעפר טוב ממנו. ה"נעליים" מופיעות בדברי האפיקורס במשמעות סמלית של "כסף", כפי שהן מופיעות בנבואת עמוס. כאשר המעשה מתאר את ר' יהושע בן קרחה כמי שהולך בלא "נעליים", הוא מתאר אותו כמי שאין לו "כסף". אך ר' יהושע בן קרחה אינו רואה בכך פחיתות כבוד. ר' עקיבא היה נציגם של אלו שאין להם "כסף" (קידושין דף כז א), ולפי תורתו הקב"ה ברא אותם בעולם כדי שהעשירים שנותנים להם צדקה, יזכו בדרך זו לחיי העולם הבא.

אל תמנע מנעלים מרגליך

המעשה ברי "יהושע" בן "קרחה" וה"נעליים" מרמז ש"יהושע (בן נוף)" קיבל את שיטת ר' עקיבא ה"קרחה", והוא "בן" שלו, והוא בז "כסף" ומתואר כמי שאין לו "נעליים". אך כנגדו מובא המעשה בהוראות שהורה ר' עקיבא ל"יהושע" בנו. במעשה זה ר' עקיבא מקבל את שיטת "יהושע (בן נוף)", וההוראות שהוא נותן ל"יהושע" בנו, מתאימות להשקפה שרואה בעין יפה שילוב בין פרנסה גשמית לבין חיי תורה. ר' עקיבא מורה ל"יהושע" שלא ימנע עצמו מהזדמנות טובה להרוויח "כסף" (= "נעלים"). אין מדובר בהוראה מחייבת לרדוף אחר כל פרנסה מזדמנת, לכן ההוראה אינה "נעל נעליים". אולם לשון "אל תמנע מנעלים מרגליך", משמעותה ש"אין להימנע" מפרנסה גשמית נאותה.

הוראות נוספות של ר' עקיבא ל"יהושע" בנו

ההוראה "אל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים" מרמזת אף היא לשיטת יהושע בן נוף, שבעם ישראל יש מקום גם לאנשים שאינם עוסקים בתורה, ויתכן שיש דברים שעדיף שהם יעסקו בהם, כמו ניהול ענייני העיר.

ההוראה "השכם ואכול, בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה" גם היא אינה מתאימה לתלמידי חכמים. במסכת שבת (דף י, א) מובא:

"תנו רבנן: **שעה ראשונה - מאכל לודים** (אומה של אוכלי אדם והם רעבתנים, רש"י), שניה - מאכל לסטים, שלישית - מאכל יורשין (אין עסוקים ודואגין לשוט אחרי מזונות, רש"י), רביעית... - מאכל כל אדם, חמישית - מאכל פועלים, **ששית - מאכל תלמידי חכמים**. מכאן ואילך - כזורק אבן לחמת." האכילה מופיעה כאן כדבר שיש לדחותו ככל האפשר, תלמידי חכמים מודרכים לאכול בשעה המאוחרת ביותר שתיתכן; ולעומתם, מי שמשכים ואוכל בבוקר מתואר כרעבתן. אולם אף על פי כן, רבי עקיבא הורה ל"יהושע" בנו לנהוג כמו אותם שמשכימים ואוכלים, ולראות את הצדדים הטובים שיש בפעולת האכילה⁴. גם שאר ההוראות שהורה ר' עקיבא ל"יהושע" בנו, מרמזות שר' עקיבא הוא זה שהודה במקצת לשיטת יהושע בן נוף, אלא שלא כאן המקום להאריך במה שמרומז בהן.

בסיכום המאמר נמצאנו למדים שהמסורת שר' יהושע בן קרחה הוא בנו של ר' עקיבא, אין הכרח לקבלה, כמסורת לכל הפעמים שבהם הוא מוזכר בדברי חז"ל. מסורת זו מכוונת לדברי חז"ל שמשפרים על "מעשה" שר' יהושע בן קרחה היה מעורב בו. והיא מרמזת שיש להבין מעשה זה, כחלק מסדרת המעשים שדנים במחלוקת, האם ר' עקיבא (ממשיך דרכו של עתניאל) הוא זה שהודה ל"יהושע" (בן נוף), או שמא "יהושע" (בן נוף) הוא זה שהודה לר' עקיבא (ה"קרחה"). והתבאר שה"נעליים" שמוזכרות במעשה ברי יהושע בנו של ר' עקיבא ובמעשה ברי יהושע בן קרחה - הן ביטוי סמלי ל"כסף", וכפי שהן מופיעות במשמעות זו בנבואת עמוס.

¹ סדר תנאים ואמוראים חלק ב אות ב; רבינו גרשום בכורות דף נח א; רש"י שבועות דף ו א; מחזור ויטרי סימן תכד; רשב"ם פסחים דף קיב א; ר"י בתוספות בבא בתרא דף קיג א; מאירי פתיחה למסכת אבות.
² המהרש"א (שבת דף קנב א) כתב שמדובר ביום שאסור בנעילת נעליים כמו יום-כפור או תשעה-באב. אלא שגם הסבר זה קשה, משום שאם כך התלמוד עצמו היה צריך לומר שהדבר ארע בתאריך שכזה.
³ כ"י עיקר קבלת התורה, שהוא בחינת אור הפנים, אי אפשר לקבל כי אם על - ידי בחינת שערות הזקן שהם עיקר תיקון כל העולמות, כידוע בכתבים"
⁴ ההתייחסות לפעולת האכילה, והאופן שר' עקיבא "מודה" לשיטת "יהושע", שצריך לתת לה את החשיבות הראויה, התבארה כבר במאמר "[ר' עקיבא ונטילת ידים](#)".

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ויכוח מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

New Jersey, USA

ניו ג'רסי, ארה"ב
כסלו תשס"ח

הזזת מלכודת ממקומה ביום טוב

שאלה:

מלכודת שכבר פרשו אותה, כגון מלכודת עכברים או מלכודת יתושים, האם מותר להזיזה ביום טוב, ולו בשינוי?

תשובה:

יש לחלק בין שני סוגי מלכודות:

- א. מלכודת שלוכדת את בעל החיים אך אינה הורגת אותו – אסור להזיז את המלכודת אם מטרת הדבר היא לכידת "דבר שבמינו ניצוד"¹, אך מסתבר שהזזתה ב"שינוי" למטרה זו מותרת². יש לציין שהמלכודת מוגדרת כ"כלי שמלאכתו לאיסור" וטילטולה שלא לצורך מקומה או לצורך דבר המותר לעשותו – אסור. מלכודת שמיועדת ל"דבר שאין במינו ניצוד" המהווה מיטרד וגורם צער³ – יש מקום להתיר להעמידה או להזיזה ביום טוב⁴.
- ב. מלכודת שהורגת את בעל החיים – מותר להעמיד אותה⁵, וכל שכן להזיזה.

¹ כגון עכברים.

² בשבת (יו ע"ב) מובא במשנה: "בית שמאי אומרים: אין פורסין (בערב שבת) מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום (לפני כניסת השבת), ובית הלל מתירין". מכאן מוכח שבשבת עצמה אסור גם לבית הלל לפרוס מצודות. התוספות (ד"ה אין פורסין) שואלים "דבשבת נמי אם פירש מצודה אינו חייב חטאת שאינו יודע אם יצוד אם לאו", ותיצרו "מ"מ גזרו לפרוס מצודה דפעמים אתי לידי חיוב חטאת כגון שבשעת פריסתו ילכוד".

יש לציין, שיש שהבינו בדעת התוספות שאם יש בע"ח רבים, שוודאי ילכדו חלק מהם במצודה יש חיוב חטאת גם אם לא ילכדו מיד עם פריסת המצודה ורק כשיש ספק אם תכנס חיה למצודה – אין איסור תורה בפריסתה (עי' "פרי מגדים" - "אשל אברהם" סי' שטז סק"ז). אף-על-פי שהמשנה והתוספות התייחסו לצידה באופן שרוצה את בעל החיים הניצוד, מכל מקום האחרונים כתבו שהדין זהה גם כשצד כדי להרחיק את הדבר מעליו, כגון מלכודת עכברים, עיין ב"משנה ברורה" (סי' שטז ס"ק יח), "בן איש חי" (שנה ב, וארא, סז), ועוד. עי' ב"מנוחת אהבה" (כרך ג פרק יז הערה 50) שביאר, שאף שאינו צריך את הדבר הניצוד, וזו מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהיא רק איסור דרבנן, מכל מקום שבות דמלאכה שאינה צריכה לגופה חמור יותר משאר שבותין, ולכן גם לגבי צידה כזו קיים האיסור לפרוס מצודה.

יש להעיר שאמנם ה"משנה ברורה" (סי' שטז ס"ק כז) כתב שכאשר צד נחש וכיו"ב בשביל שלא יישכנו אין זה צידה כלל, ולא שנחשב למלאכה שאינה צריכה לגופה בלבד, אבל מכל מקום לא כתב כן אלא בדעת הרמב"ם, שמחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, ומאידך גיסא כתב שהצד נחש כדי שלא יישכנו פטור ומותר, וביאור הלכה" (סעי' ד"ה "נחשים") כתב הסבר אחר ביישוב דעת הרמב"ם, ומהפוסקים שאסרו לפרוס מצודת עכברים נראה שלא סברו להלכה שאין זו צידה כלל.

לדעת ה"שלחן ערוך", צידה אסורה ביום טוב רק מדרבנן (או"ח סי' תצה סעי' ב) וכן דעת שו"ע הרב (או"ח סי' תצה סעי' ט) ועי' גם "חזון עובדיה" (יום טוב עמ' יד). לכאורה, לפי דברי ה"מנוחת אהבה" היה מקום להתיר, לדעה זו, פריסת מצודה ביום – טוב, שאיסור צידה בו הוא מדרבנן בלבד, לדעת ואין באיסור דרבנן זה את החומרה היתירה של "מלאכה שאין צריך לגופה".

אך למעשה, הפוסקים סתמו ואסרו צידה ביו"ט ולא חילקו בין צידה ע"י פריסת מצודה לצידה באופן אחר, אף ששימוש במצודה הוא דרך רגילה ושכיחה של צידה, ומשמע מכך שהדבר אסור.

זאת ועוד, בעלי חיים שניצודו ביו"ט במצודה שהיתה פרוסה מערב יו"ט הינם "מוקצה" (משנה בביצה דף כד ע"א, שו"ע סי' תצז סעי' ג). בפשוטו, מדובר ב"מוקצה מחמת איסור". כך גם משמע מרש"י (שם ע"ב ד"ה אם יש, ועי' "פני יהושע" שם שדייק כך מדבריו), מהט"ז (סי' תצז ס"ק ג) וה"משנה ברורה" (שם ס"ק ז) שדנו בביאור הדין ש"מוקצה" זה אסור אף בספק לאור העובדה ששיטת השו"ע שצידה אסורה ביו"ט רק מדרבנן, וכך מפורש גם ב"חיי אדם" (כלל סה ס"ד). לפי זה ברור שיש איסור לצוד ביו"ט גם ע"י פריסת מצודה. אמנם ה"פני יהושע" (בסוגיא הנ"ל בביצה) פירש שלשיטת דהרמב"ם, איסור "מוקצה" הנוכח כאן – עיקרו אינו משום "מוקצה מחמת איסור", (ועי' "ערוך השלחן" סי' תצז סעי' ב), אך אין זו ראייה להתיר לשיטה זו את פריסת המצודה, ואדרבא מכך שלא נימק את פירושו זה בכך שאין "איסור" בצידה כזו ביו"ט – לשיטת הרמב"ם, משמע שאינו סובר כך. בנוסף, ה"פני יהושע" עצמו ציין שמהירושלמי משמע שיש כאן (גם) בעיה של "מוקצה מחמת איסור" ואף הביא את דברי הר"ן שכתב שהאיסור נובע משני טעמים "מוקצה" ו"שלא יהנה ממלאכת איסור" (וציין נפק"מ בין הטעמים), וזאת אף שהר"ן עצמו סובר שצידה אסורה ביו"ט רק מדרבנן. מוכח, אם כן, שפריסת מצודות ביו"ט אסורה אף לדעות שאיסור צידה ביו"ט הינו מדרבנן. נראה שהזזת מצודה שפרוסה כבר, דינה כפריסת המצודה, שהרי אם בשעה שהניחה במקום החדש נלכדה חיה במצודה, בשבת, ודאי יתחייב חטאת, ואם כן גזרת פריסת מצודה שייכת גם באופן זה.

אמנם עדיין היה מקום לומר שכאשר מצטרפות שתי הקולות יחדיו – קולת יו"ט בהשוואה לשבת וקולת "מלאכה שא"צ לגופה" – יש מקום להקל יותר ב"פריסת מצודה", אלא שאין לכך מקור, ויתכן שכיוון שהחמירו בכל אחת מקולות אלה ולא סמכו עליהן, והן גם שנויות במחלוקות, הוא הדין שאין להקל בצירופן יחד – ללא מקור לכך. כך מפורש גם בדברי הגרש"ז אויערבאך ב"מנחת שלמה" (חלק ב סי' כו סעי' ו אות ב = "תניינא" סי' לא בפסקה "בכללא דגרמא בשבת והצעה בעניין החליבה" סעי' א אות ב), שדן בכונת התוס' בדבריהם לגבי פריסת מצודה, וכתב "וגם פשוט הוא דאין פורסין מצודה ביו"ט אף בכה"ג די אפשר כלל שיצוד בשעת הפריסה... דכל שהוא צד כדרכו ולא כלאחר יד שפיר אסור מדרבנן בין בשבת ובין ביו"ט אפי' במקום פסידא...".

ברם, אם ההזזה מתבצעת בשינוי נראה שיש להקל, כיוון שזו אינה "שבות חמורה" ומצינו מקומות רבים שהקילו בהם ע"י צירוף "שינוי" לכך שהאיסור הוא רק מדרבנן ובפרט במקום "צער" (נראה שיש מקום להחשיב את הטירדה והבהלה הנוצרות ע"י עכבר המסתובב בחופשיות כ"צער"). ועי' "יביע אומר" (ג, או"ח סי' כ) לגבי צידה או הריגה של חרקים ע"י ריסוס בשבת, במצב של צער (הדומה לנידוננו) כשיש צירוף של "מלאכה שא"צ לגופה" עם "אין במינו ניצוד" – לגבי צידה או עם "גרמא", ולמעשה מחמיר בריסוס

אם יש בדבר "פסיק רישיה" (ומצדד לחומרא את החשש שיזלף את החומר "נגד הזבובים ממש והוי כממיתם בידיים" שהוא מעין החשש "שתכנס למצודה מיד כשפורסט") אך מקל ב"ספק פסיק רישיה". ובדומה לכך נראה להקל בנידונו בצירוף הקולות הנ"ל עם "שינויי". גם מלשון "מנחת שלמה" הנ"ל משמע שיש להקל בשינוי – "כלאחר יד" לפחות "במקום פסידא" והוא הדין במקום "צער". מדברי ה"משנה ברורה" (סי' תצה ס"ק יג) עולה שהוא פוסק שצידה אסורה ביו"ט מדאורייתא. לשיטתו, שדין יו"ט כדין שבת, פשוט שאסור לפרוס בו מצודה אף כשמדובר ב"מלאכה שא"צ לגופה" (כנ"ל). אמנם עדיין יש לומר שבצירוף ה"שינויי" יש מקום להתיר, גם ללא צירוף הסברה שצידה ביו"ט היא איסור דרבנן (ובפרט שסברא זו קיימת, על-כל-פנים, גם אם אין פוסקים כמותה), וכך משמע מלשון ה"מנחת שלמה" הנ"ל.

כגון יתושים (ועיין רש"י שבת קו ע"ב ד"ה שאין במינו ניצוד).

מבואר בשו"ע (סי' שטז סעי' ט) שלא התירו צידת פרעוש (שגם זו "מלאכה שא"צ לגופה" ב"דבר שאין במינו ניצוד") אלא במצב שהוא "על בשרו ועוקצו" ולא כשגורם רק צער קל הנובע מהטירדה והחשש שמא יעקצנו. אך כאן שמצורפות לקולת "מלאכה שא"צ לגופה" ו"דבר שאין במינו ניצוד" גם קולת צידה ביו"ט, שהיא מדרבנן, לחלק מהדעות, והסברא שבמצודה האיסור הוא רק מדרבנן, ונמצא שיתכן שאין זה רק "תרי דרבנן" אלא ג' או ד' דרבנן – יתכן שיש להקל אף ב"צער" קל יותר. ועי' "ביע אומר" (ג, או"ח סי' כ, הנ"ל), שצידד להקל בגרמא של "מלאכה שא"צ לגופה" לעניין הריגת היתושים, (אף כשאינם "על בשרו ועוקצו"). ואע"פ שלמסקנה החמיר בזה (כנ"ל), מכל-מקום לעניין צידתם שקלה יותר, כמו שציינן שם, משום שאין במינו ניצוד, בצירוף הקולות הנוספות (ובהן הסברה שבמצודה האיסור רק מדרבנן, שיסודה הוא בהחשבתה כ"גרמא" ואם כן היא דומה לסברא שהביא ה"ביע אומר") מסתבר שיש מקום להקל.

יש מקום לדון גם על שאלת ה"מוקצה" במלכות זו, שכן הצידה בה היא "מלאכת איסור" בעיקרה, אלא שהותרה כאן מחמת הצירוף הנ"ל (ובמקום "צער"), ויש לעיין אם העובדה שבד"כ השימוש במלכות זו הוא אכן במקום שקיים צירוף זה תגרום להחשיבה כ"כלי שמלאכתו היתר". ומכל – מקום, גם אם מדובר ב"כלי שמלאכתו לאיסור" מותר להזיזו "לצורך גופו" דהיינו לשימוש המותר.

יש להסתפק מה הדין בהורג בעל חיים תוך כדי צידתו, אם הדבר נחשב לצידה או שאין זו צידה מפני שהגדרת צידה היא שכולא בעל חיים, ואם הרגו כבר אינו בעל חיים. ה"מנחת שלמה" (ח"ב סימן נח סעיף ה) דן בהריגת יתוש ביום טוב, שיש לומר שכיוון שהיתוש מפריע לו זוהי הריגה לצורך, ומלאכת שוחט היא מהמלאכות שהותרו ביום טוב לצורך, אלא שכתב שאפשר שמכל מקום אפשר שאין להתיר לכתחילה, שהרי היתוש שהוא הורג כעת אינו זה שמפריע לו. מכל מקום, ב"מנחת שלמה" לא דן באיסור צידה שבדבר, והרי מלאכה זו לא הותרה ביום טוב כלל. משמע שהוא סובר שאין צידה באופן שהורג את בעל החיים. כך נקט גם חתנו, הגאון הגרז"י גולדברג, והביא ראייה משבת (צג ע"ב), שם שואלת הגמרא אם בשניים שעשו מלאכה, שחייבים לפי ר' מאיר, צריך שיעור לכל אחד, ופושטת זאת משניים שנעלו צבי בבית – שחייבים, אף שבאופן זה אין שיעור לכל אחד. וראים מהגמרא שצידה שייכת רק בדבר חי, ולכן נחשב שאין שיעור לכל אחד, מפני שיש לצבי רק חיות אחת. ויש לדחות זאת, שמה שצריך חיות היינו קודם הצידה, אבל אפשר שאין צורך שיהיה חי גם לאחר הצידה.

ב"מנחת סולת" על "מנחת חינוך" (מצווה לב עמ' 258) רצה לומר שהספק הנ"ל הוא ספקו של הירושלמי (שבת פרק כלל גדול ה"ב), שמביא שתי דעות לגבי הצד חלזון ופצעו, אם חייב רק משום נטילת נשמה או גם משום צד. אמנם אין זה מוכרח, מפני ש"קרבן העדה" ו"פני משה" שם מפרשים את ספקו של הירושלמי אם יש מלאכת צידה במשכן ובשבת או שאין מלאכת צד במשכן ובשבת. עיין עוד ב"שלמי ניסן" (על מסכת שבת עמ' קצה) שדן בספק זה, וכתב בין שאר הדברים שאפשר שלפי מה שכתב ה"אור שמח" (שבת ריש פרק כג), ששורף כלי אינו חייב משום סותר, הוא הדין שהורג בעל חיים אינו חייב משום צד. מכל מקום, בספק זה כבר הסתפק הראב"ה (שבת סי' קצד אות כ), עיי"ש.

לכן נראה שספק אם יש צידה באופן זה, וכיוון שפריסת מצודה היא גזירה דרבנן, נראה שספק דרבנן להקל, ומכל מקום ירא שמים יחמיר שלא להכניס עצמו לספק ויעשה – גם במלכות זו – ב"שינויי".

מצד הריגת בעל החיים על-ידי המצודה נראה שאין איסור, כפי שהבאנו לעיל בשם ה"מנחת שלמה" שדן אם להתיר לכתחילה להרוג ביום טוב. גם אם יש מקום להסתפק בדבר (כמו שכתב שם) מכל מקום זהו איסור דרבנן, של "מלאכה שא"צ לגופה" ולכאורה "ספק דרבנן להקל", ואף אם למעשה נחמיר משום שזהו "שבות חמור" היינו כשהורג בידיים, מה שאין כן בפריסת מצודה, שיתכן שנחשבת כ"גרמא" (שאינה "שבות חמור"), כנ"ל אף לגבי "צידה" שדרכה להעשות באופן זה וכ"ש לגבי הריגה – יש לצרף זאת לקולא.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

